
MILIVOJE IVANISEVIĆ

MOGUĆNOSTI I POTREBE DOMA KULTURE

Sve veći interes društva, ispoljen pre svega kroz akcije lokalnih sredina, i sve veća pažnja koja se u delatnosti kulture poklanja instituciji doma kulture ubedljivo potvrđuju neophodnost postojanja ove vrste ustanova u kulturnom životu. I mnoge razvijenije evropske zemlje, svaka u svoje vreme i na svoj način, kroz instituciju doma kulture pokušale su da nadu rešenje za brojne aktuelne probleme koji su se ispoljavali u oblasti kulture.

Možda bismo onaj poratni period zadružnih domova i mi mogli označiti, makar uslovno, kao period domova kulture. Ali, stvarani po konceptu koji ni tada ni kasnije nije mogao da bude prihvaćen, podignuti objekti su ostali kao svedoci jednog preuranjenog pokušaja i — danas to slobodno možemo reći — promašaja. Ukoliko se još koriste, u njima se sada nalaze obično zapuštene seoske kafane i prodavnice, magacini đubriva i žitarica, a samo ponegde, pošte, škole i izvesni punktovi kulture.

Kasnije, dok se samo razmišljalo o domu kulture i planirala gradnja modernijih objekata, izgledalo je da je sve jasno i da ne može biti nesporazuma kao ranije. Međutim, opet, u šarenilu najrazličitijih rešenja i shvatanja, lako, i ne tako retko, vaskrsavaju stare dileme.

Šta je, u stvari, dom kulture?

Problemi oko definicije

Odgovora na postavljeno pitanje ima bezbroj, a definicija zavisi pre svega od toga šta ćemo uzeti za osnovni kriterijum.

U praksi, u konkretnim situacijama, nalazimo još komplikovaniju situaciju, tako da se, s ob-

zirom na funkciju, može govoriti o raznim tipovima doma kulture.

Ako bismo za osnovni kriterijum uzeli sam naziv i privremeno izostavili sadržaj rada, odgovor bi zavisio od niza uglavnom subjektivnih faktora. Ponegde je to samo zgrada u koju su smeštene i u kojoj rade različite društvene i kulturne institucije, a ni jedna nema naziv, pa ni funkciju doma kulture. Na suprotnoj strani ove skale nalazi se ustanova doma kulture.

Za projektante i graditelje, pa donekle i investitore, dom kulture je pre svega građevina i objekat. Za delatnost kulture to je ustanova.

Ako bismo analizirali sadržaj rada videli bismo da se istim aktivnostima ne bave samo domovi kulture. Ponegde je to radnički ili narodni univerzitet, kulturni centar, društveni dom, kulturno prosvetni centar, itd. Njihovi nazivi imaju samo nominalan značaj. U praksi, bar u ogromnoj većini opština, postoji samo jedna ustanova koja je nosilac celokupne kulturne aktivnosti.

U stotinama mesta, posebno na seoskom području, domovi kulture su u sastavu mesnih zajednica. Negde su zadržali i stare nazive: zadržni dom, seoski dom, vatrogasni dom, dom mesne zajednice, itd. Iako u njihovom nazivu nema reči „kultura“, često je kulturna aktivnost tih ustanova i sadržajnije i kvalitetnije od aktivnosti nekog „doma kulture“. Međutim, ni situacija u gradovima nije mnogo drugačija.

Na primer, u Novom Pazaru postoji radnički univerzitet. Ali u sastavu univerziteta su dom kulture i dom omladine. U Boru je obrnut slučaj. U sastavu doma kulture nalazi se radnički univerzitet. Pri svemu tome čini se da je jedno ipak sigurno: potreba za određenim sadržajima rada, bez obzira na naziv ustanove koja je nosilac tih aktivnosti.

Možda je to i odgovor na postavljeno pitanje: Dom kulture je samo uslovan termin za sve institucije koje su namenjene zadovoljavanju više — nikako samo jedne — kulturnih potreba u mestu ili opštini.

Međutim, često razne društvene službe, na primer statistika, povode se samo za naslovima, pravnim statusom i drugim za funkciju manje značajnim, ili beznačajnim definicijama. Otuda se teško može saznati pravo stanje i ući u suštinu problematike koja je vezana za rad ovih ustanova. Usled toga su i najjednostavniji kvantitativni podaci — na primer podaci o broju domova na nekom području u republici

ili u zemlji — krajnje nepouzdana. Pre osam godina po statističkim podacima bilo je oko 280 domova kulture u SR Srbiji, a istraživanjima Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka utvrđeno je da ima 1.513 takvih ustanova u Republici.

Uslovi podele s obzirom na funkciju

Kod nas je u velikim gradovima dom kulture sve više svojevrсна i neophodna dopuna postojećim ustanovama kulture. U manjim mestima, pa i u mnogim opštinama, dom kulture je najčešće zamena za sve ustanove koje su jednoj sredini neophodne.

Kulturne potrebe skoro svake sredine rastu neuporedivo brže nego što rastu ekonomske mogućnosti društva da ih zadovolji.

Taj raskorak između potreba i mogućnosti, možda se najbolje može prikazati na primeru opštine, kao jedinstvene ali vrlo kompleksne društvenopolitičke zajednice. Opština je interesantna i zato što se tu najuočljivije ispoljavaju svi kulturni problemi stanovništva i mnoge mogućnosti i nemogućnosti društva da ih reši.

Ovde će biti reči o situaciji u Srbiji, ali po mnogočemu sudeći ta situacija nije toliko specifična da se ne može sresti i u drugim republikama.

Ako su u opštini već rešeni bar neki od osnovnih ekonomskih i društvenih problema, kao što su problemi elektrifikacije, saobraćaja, zdravstva, osnovnog obrazovanja itd., pojavljuje se potreba i za rešavanjem problema iz oblasti kulture.

Domovi kulture u gradovima su, kao što je već rečeno, dopuna postojećim kulturnim institucijama. To su, kao i uvek kad je reč o domu kulture, polivalentni centri koji treba da zadovolje veći deo kulturnih potreba stanovnika jedne mesne zajednice. Oni su neka vrsta mosta između publike — posebno potencijalne publike — i ostalih kulturnih institucija. Zato je u njima moguće naći vrlo raznovrsne kulturne i obrazovne sadržaje: od opismenjavanja i raznih vrsta obrazovanja do predstava profesionalnih pozorišta, koncerata klasične muzike i baleta.

U selima dom kulture je sve, i gotovo da nema sela u kome bi čovek na drugom mestu mogao da zadovolji svoje kulturne potrebe i interesovanja. Program i sadržaj rada seoskog doma kulture je znatno uži od gradskog doma kulture

i uglavnom sveden na nekoliko, moglo bi se reći elementarnih aktivnosti.

Opštinski dom kulture, koji bi možda trebalo da bude predmet posebnog interesovanja, pored svega ostalog je i programski kulturni centar za čitavu opštinu. Danas se najviše ispoljava potreba baš za ovom vrstom ustanova, odnosno domova kulture.

Opštinske domove kulture uglavnom nalazimo u manjim opštinskim centrima, gradićima⁴⁾ koji imaju do 20.000 stanovnika, nezavisno od broja stanovnika u celoj opštini. Međutim, kulturna funkcija tih, iako malih, mesta od izuzetnog je značaja za znatno veći broj stanovnika i naselja. Bez obzira na činjenicu da je opštinski centar samo jedan od više mesnih zajednica u opštini, to je ipak društvenopolitički, administrativni, ekonomski, kadrovski, itd. centar opštine. Zato i dom kulture u opštinskom centru nema obaveze samo prema mesetu i mesnoj zajednici u kojoj se nalazi, već i prema ostalim mesnim zajednicama i naseljima u opštini.

Iako će o funkciji doma kulture biti posebno reći, možda i sada treba pomenuti bar osnovne obaveze i poslove opštinskog doma kulture. To je ustanova koja organizuje i nosi sve kulturne akcije u čitavoj opštini; programira, pravi repertoar i vrši funkciju matične ustanove za slične institucije u mesnim zajednicama, radnim organizacijama i selima. Da bi to ostvario opštinski dom kulture nužno mora imati i odgovarajuću tehničku i ostalu opremu, kao i kadrove koji mogu da realizuju takvu funkciju i programe doma. To su programeri, animatori i stručnjaci za rad amaterskih sekcija i društava: reditelji, dirigenti, likovni umetnici, pisci, koreografi...

Svakako, ako bismo gledali formalno, tražili po naslovima, onda nigde ne postoji opštinski dom kulture. Ustanove ove vrste se od ostalih sličnih ustanova u gradovima i selima razlikuju programskim obavezama prema širem području nego što je samo mesto u kome se nalaze. U unutrašnjosti Srbije, u najvećem broju slučajeva domovi kulture imaju karakter opštinskih ustanova kulture i oni su nosilac celokupnog kulturnog života u svojim opštinama.

Dom kulture sam po sebi nije ustanova koja bi mogla imati regionalni karakter, kao što je

⁴⁾ To nisu gradovi u punom smislu reči, jer ovih prema demografskoj definiciji i popisu stanovništva iz 1971. godine, u SR Srbiji ima 23 (Vojvodini 5, Kosovo 4, uže područje 14), Bosni i Hercegovini 11, Crnoj Gori 4, Hrvatskoj 15, Makedoniji 9, i Sloveniji 8. U Jugoslaviji, znači, ima svega 70 gradova. SGJ, 1974. godine.

to slučaj sa profesionalnim pozorištem ili muzejom, ali to ne znači da u njemu ne može biti posetilaca iz udaljenih mesta ili raznih manifestacija koje imaju regionalni pa, možda, i republički značaj.

Problemi izgradnje novih objekata

Gotovo po pravilu opštinski dom kulture se podiže u maloj ili nedovoljno razvijenoj opštini, u kojoj su potrebe i mogućnosti često u velikoj disproporciji. U SR Srbiji bez SAP i područja Beograda, od 90 opština 67 ima status nerazvijenih. Za preko 80 od 98 opština dom kulture je jedino rešenje. U većini njih pre 5 godina nije bilo gotovo nikakvih prostornih uslova za delatnost kulture. U međuvremenu je izgrađen znatan broj domova i tek tada se videlo šta oni znače za kulturni život naselja i opština u kojima su podignuti.

Time je, što je takođe značajno, stvorena i mogućnost da ta naselja i opštine primaju kulturne sadržaje i programe koje imaju regionalne ustanove kulture, pa tako znatno obogaćuju kulturni život u svojoj sredini.

Materijalna sredstva su uvek i za svaku opštinu najveći problem. Međutim, ne osporavajući ovu činjenicu, potrebno je istaći da je nedostatak sredstava vrlo često prouzrokovan i potenciran velikim i nerealnim ambicijama. Iznaići izvore finansiranja, uskladiti mogućnosti i želje gotovo je nemoguće kada se radi o predimenzioniranom objektu, skupoj gradnji i, ne tako retko, luksuznoj opremi. Malo je lokalnih sredina u kojima se ne smatra da objekat mora da bude nešto kao hram, a otuda i čest naziv „hram ili spomenik kulture”. Ima primera da su na rastojanju od svega 50 kilometara iste godine podignuta dva doma, podjednako funkcionalna, ali jedan je koštao 2.300 dinara, a drugi 6.000 dinara po metru kvadratnom. Može se uzeti za primer i jedan od domova kulture čija je gradnja u toku. Pored standardne „univerzalne” dvorane projektovana je i sala za kružno pozorište, što nemaju ni veći jugoslovenski gradovi u kojima radi po nekoliko profesionalnih pozorišta. Uz to, mesta za orkestar u „univerzalnoj” dvorani ima više nego što orkestar Beogradske opere ima članova. Takvih primera ima više i zato problem sredstava nema apsolutno nego i relativno značenje i mora se posmatrati samo od slučaja do slučaja.

Poseban problem, na koji se retko ko osvrće iako je u direktnoj vezi sa sredstvima, jeste održavanje objekta. Troškovi održavanja do-

movu kulture su često i do 5 puta veći od ukupnih godišnjih sredstava kojima opštinska samoupravna interesna zajednica za kulturu raspolaze. Pri pravljenju investicionog elaborata zanemaruje se da je održavanje objekata sastavni deo budućih rashoda u kulturi koja i bez tog opterećenja jedva sastavljaju kraj s krajem. Posledice toga su ponegde postale dramatične. Nije redak slučaj da pre nego što se objekat izgradi dođe do rasprodaje ili iznajmljivanja prostorija drugim ustanovama. Gde to nije učinjeno koristi se samo jedan deo doma i čekaju bolja vremena dok se ne reši problem sredstava. Treće rešenje kome su pribegavali oni koji su izgradili novi dom jeste da objekat koriste, ali ga ne održavaju. A ukoliko se nekako i reši problem održavanja, onda nema para za redovne aktivnosti. Karakteristično je da i investitori i projektanti gotovo kao po dogovoru, zaobilaze problem održavanja kao da ne postoji. Stiče se utisak da je ponekada važno samo podići zgradu i svečano je otvoriti. Delatnosti i ustanove kulture, koje su uglavnom bile povod za ceo poduhvat, često se nađu u težoj situaciji nego što su bile.

Funkcija i kapaciteti se obično određuju bez prethodnog konsultovanja, tj. analiziranja stvarnih potreba i mogućnosti. Uz to, ni iskustva nisu mnogo velika, što takođe otežava iznalaženje najpogodnijih rešenja. Tako ni jedan od oko 130 do sada pregledanih projekata za domove kulture ni u projektnom zadatku ni u programu nema ni najosnovnije demografske projekcije, analizu posete u postojećim ustanovama ili institucijama kulture u sličnim gradovima, cenâ usluga (ulaznice, članarine), ekonomske mogućnosti stanovništva i njegovu socijalnu strukturu, gravitaciono područje itd. Znači, nema dokaza da prostorije, kako po nameni tako i po veličini, odgovaraju potrebama. Koje su to i kakve potrebe, time se niko ne bavi, a ukoliko su negde i nabrojane, to je učinjeno samo ovlaš, bez iole sadržajnije dokumentacije.

Veličina objekta, broj prostorija, broj sedišta u dvorani, klubu, čitaonici, sve se to daje otprilike, i sa željom da svega bude što više. U opštini ne znaju kako to treba procenjivati i prvi kojima se obraćaju po pravilu su projektanti. Smatra se da će projektanti, koji obično imaju za sobom izvestan broj projektovanih objekata i izvesno iskustvo, skrenuti pažnju i na probleme koji nisu samo tehničke prirode. Međutim, retko se to događa. Projektanti kao da povlađuju i stimulišu nerealne ambicije, jer i njima odgovara da prave „životno delo“.

Danas bi trebalo da bude jasno da se rešenje za dom kulture, kao i za svaki drugi objekat

u delatnosti kulture, mora tražiti interdisciplinarno. Nemoguće je ceo problem prepustiti samo želji jedne sredine i samo jednoj profesiji da ga rešava. Čak i kada se radi o najboljoj nameri, događa se niz propusta, koji za duži period, da ne reknemo trajno, hendikepiraju mesto u kojem je objekat podignut. Mnoge probleme su prouzrokovale i nepodobne dvorane, za koje se obično kaže da su univerzalne, a u stvari ne mogu da se koriste ni za šta drugo do za bioskopske i neke scenske predstave. U prilog ovoj konstataciji iznećemo nekoliko primera. U opštini Ražanj visina pozornice, koja je prekrivena itisonom (!), iznosi 4 metra. U Kladovu i Ljuboviji dubina pozornice je po 4 metra, jedva dovoljna za nastup hora ili folklornog ansambla sa tri-četiri igračka para, odnosno solo pevača ili za neko radno predsedništvo. U Zaklopači kod Grocke, na desetak kilometara od Beograda, projektant je na pozornicu stavio dimnjak i stepenice koje vode u prostoriju za ogrev. Svi ti objekti su projektovani u vrlo poznatim projektantskim organizacijama. Svakako da dvorana doma kulture nije dvorana profesionalnog pozorišta, čemu se često teži i što predstavlja drugu vrstu opasnosti, ali ona ipak mora biti takva da se u njoj može izvesti pretežan deo dramskog repertoara profesionalnih pozorišta. Drugačiji koncept je neodrživ, jer bez toga, i pored novih objekata mnoge sredine ne bi mogle da prime kvalitetnije i vrednije kulturne sadržaje i programe. Time bi one i za narednih nekoliko decenija bile odvojene od savremenih kulturnih i umetničkih tokova, a to bi bio, nesumnjivo, svojevrstan način diskriminacije.

Spomenimo i to da se već odavno u Zapadnoj Evropi polemise o socijalnoj zastarelosti koncepcije dvorana. Prema tim mišljenjima, one još uvek više odražavaju strukturu jednog nedemokratskog, u stvari feudalnog, nego savremenog društva. Sve je više onih koji se zalažu za vraćanje starom grčkom pozorištu — stadionu. Savremena tehnička sredstva daju mogućnost da se takve ideje realizuju bez ikakve bojazni da pojedine vrste priredbi neće imati odgovarajuće uslove.

Kadrovi su, što se i podrazumeva, jedan od osnovnih činilaca i u delatnosti kulture. Dom kulture kao relativno specifična ustanova traži i znatno drugačija kadrovska rešenja od tradicionalnih institucija kulture. Uostalom, prostorije, sredstva i kadrovi su osnovni preduslovi za formiranje svake, pa i kulturne ustanove.

Istraživanja Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka o kadrovima u kulturi u SR Srbiji izvršena 1968. godine i 1974. na užem pod-

ručju SR Srbije, znači bez pokrajina, otkrivaju nekoliko, može se reći zabrinjavajućih nedostataka. Način školovanja je uglavnom nasleđen i vuče koren još iz vremena kad mnoge savremene institucije u delatnosti kulture nisu postojale i kada su ciljevi kulture bili skoro potpuno suprotni današnjim. Dom kulture je, takođe, jedna od institucija koja u savremenom načinu školovanja teško nalazi potrebne kadrove. Sledeći nedostatak je velika disproporcija između broja radnika u kulturi u samo nekoliko gradova s jedne strane, i ostalog područja Republike, s druge. U oko 10 opština radi oko 90% zaposlenih u kulturi. Unutrašnjost je zapostavljena do te mere da je teško naći opštinu koja u delatnosti kulture ima više od 2 do 3 stalno zaposlena radnika. U većini opština više ima sveštenika i bogomolja nego kulturnih radnika i kulturnih ustanova. Ovakvo stanje naročito pogađa opštine u kojima je dom kulture jedina kulturna ustanova. Poseban nedostatak je vrlo loša kvalifikaciona struktura zaposlenih. Gotovo polovinu (preko 45%) čine zaposleni koji imaju najviše osnovnu školu. Od upravnika domova kulture, do pre nekoliko godina samo je 29% imalo visoku ili višu školu. Sadašnje stanje nije poznato, ali teško da je došlo do nekih vidnijih promena.

Za potrebe svih delatnosti kulture koje su neophodne u svakoj opštini optimalan broj zaposlenih u odnosu na broj stanovnika treba da iznosi oko 1:1.000. U taj broj su uključeni i kulturni radnici u selima, odnosno seoskim punktovima kulture (domovi kulture, biblioteke, bioskopi).

Posebno privlači pažnju struktura radnih mesta, odnosno zaposlenih, prema poslu koji obavljaju. Najveći broj zaposlenih gotovo po pravilu čini pomoćno i administrativno — računovodstveno osoblje i rukovodioci. Od stručnih radnika jedino su tu bibliotekari i kino-aparateri. Nedostaju najvažniji: programeri, i animatori, zatim stručnjaci za rad sa amaterima, reditelji, dirigenti, koreografi, baletski pedagozi i drugi. Usled takve kadrovske strukture i programi domova kulture uglavnom se svode na organizovanje raznih priredbi, pre svega komercijalnih koncerata narodne i zabavne muzike. Otuda izostaje stalan i kontinuirani rad, a posebno je zapostavljena matična funkcija prema seoskim domovima kulture, odnosno programske obaveze opštinskog doma kulture prema selu. Jednostavno, to nema ko da radi.

Način organizacije je takođe problem na koji bi se trebalo osvrnuti.

Nema opštine koja ne želi da ima skoro sve delatnosti potrebne za bogat i razvijen kulturni

život. S druge strane, razne kulturne delatnosti (bibliotekarstvo, kulturnoumetnički amaterizam, kinematografija i druge) tako su organizovane i toliko međusobno nepovezane da ne postoje gotovo nikakvi oblici saradnje i zajedničkog planiranja i programiranja, a otud ni zajedničkog nastupanja i akcija. Delatnosti opet, nemaju sredstva da svoje programe same realizuju. Usled toga su materijalne obaveze prenete pre svega na opštine i samo donekle na Republiku. Međutim, opštine, s jedne strane suočene sa stručno obrazloženim normama i zahtevima pojedinih delatnosti, a s druge ograničene svojim materijalnim mogućnostima, najčešće se nađu u pat-poziciji. Niti su u mogućnosti da zadovolje zahteve i programe pojedinih kulturnih delatnosti, niti su u stanju, a i ne žele, da se odreknu vlastitih potreba.

Možda je baš usled toga dom kulture postao jedno od kompromisnih rešenja podjednako prihvatljivih i za društveno-političke zajednice — opštine — i za pojedine delatnosti, u praksi nikada otvoreno suprotstavljene strane, iako za to već odavno postoje razlozi.

Postojeći koncepti razvoja pojedinih delatnosti predviđaju da svaka delatnost ima svoju posebnu ustanovu kulture, nešto kao svoju filijalu u svakoj opštini. Ni sada nije redak slučaj da u jednom opštinskom centru postoje tri do četiri ustanove kulture sa jedva desetak ukupno zaposlenih. Njihovi odnosi su stalno konkurentni, i prema sredstvima i prema publici. U većim mestima to znači veći broj zaposlenih, ali i nekoliko samostalnih administrativnih i računovodstvenih službi. Kao ilustraciju navešćemo primer jedne od većih opština u unutrašnjosti Srbije (a slična je situacija i kod ostalih). Ustanove kulture u opštini koju smo analizirali imale su oko 17 miliona dinara ukupnog prihoda, računajući, razumljivo, i sredstva dobijena od opštinske interesne zajednice za kulturu. Na poslovima računovodstva radila su ukupno 62 lica, a skoro svaka ustanova imala je svoju posebnu računovodstvenu i administrativnu službu. U isto vreme, u računovodstvima preduzeća koja uglavnom ostvaruju prihod na malo (pekarsko, ugostiteljsko, piljarsko) i koja su ostvarila približno isti bruto-prihod, u službama računovodstva radilo je 10 do 14 službenika. Nedostatak sredstava, dakle, na koji se poglavito žalimo, često je prouzrokovan unutrašnjim nedostacima, a ne jedino odnosom društva prema kulturi, što najčešće zaključuju kulturni radnici.

Ove probleme pominjemo pre svega zato što su oni tesno povezani i s ustanovom doma kulture. To pogotovo dolazi do izražaja u onim

opštinama u kojima je dom kulture jedina zgrada koja treba da zadovolji sve te želje i potrebe. Institucija doma kulture je često poligon na kome se na najuočljiviji način ispoljavaju protivrečnosti različitih koncepcija. Ne retko, ni kriv ni dužan, dom kulture postaje žrtva tih odnosa.

U praksi često nedefinisani odnosi između delatnosti i ustanova kulture kvalifikuju se kao promašaj projektanta i graditelja objekta, jer trebalo bi da ovaj zadovolji potrebe maltene svih zainteresovanih.

Jedna je stvar ako se dom kulture gradi za jednu ustanovu koja će, obavezno, razvijati sve potrebne aktivnosti. Tada je moguće sprovesti koncept fleksibilnog prostora i racionalnu gradnju. Ali, ukoliko se gradi zdanje za više ustanova, od kojih svaka obično traži optimalne uslove i „svoj” deo zgrade, situacija se radikalno menja. Tada je nužno obezbediti podudaran prostor. To znači prostorije za slične aktivnosti (sale, izložbene prostorije), a isto tako i više raznih kancelarija za rukovodioce, administraciju i računovodstva. Tako ponovo dolazimo do pitanja da li je dom kulture samo zgrada ili je to ustanova.

Dom kulture ne može, znači, da bude stvaran nezavisno od već postojećih struktura i funkcija ostalih ustanova kulture u opštini. On je prilagođen ili mora da se prilagođava zatečenom stanju. Pitanje je samo da li to stanje treba zadržati ili ga prilagoditi novim uslovima i mogućnostima.

Osnovne delatnosti

Šta se očekuje od doma kulture i kakve su njegove funkcije i mogućnosti?

Do sada je uglavnom bilo reči o nekim opštim, pre svega društvenim uslovima i posledicama koji su u neposrednoj vezi sa domom kulture. To su, drugim rečima, činioци koji direktno ometaju ili pospešuju rad ove vrste ustanova. Međutim, dom kulture je, kao što je rečeno, u mnogim mestima i opštinama jedini organizator i nosilac svih kulturnih delatnosti i aktivnosti. Čak i u gradovima koji imaju sve vrste specijalizovanih kulturnih institucija, od doma kulture se skoro isto očekuje, bez bilo kakve bojazni da će to ugroziti rad ostalih.

Mnogi posetioci biblioteka, galerija, koncertnih dvorana ili pozorišta, svoj prvi kontakt sa knjigom, izložbom, koncertom ili pozorišnom predstavom imali su zahvaljujući mesnom domu kulture.

Kada se govori o funkcijama doma kulture mora se nešto reći i o standardima koje imaju pojedine delatnosti. Međutim, treba imati u vidu da je većina tih standarda i normativa uglavnom preuzeta od drugih zemalja, i pre je izraz naše želje nego društveno verifikovan cilj koji je u relativno dogledno vreme moguće ostvariti. Zato ćemo standarde dati samo kao neku vrstu orijentacije i indikatora koje ne treba gubiti iz vida prilikom programiranja potrebnih kapaciteta.

Biblioteka sa čitaonicom, dečjim odeljenjem i dečjom čitaonicom. Po broju knjiga u narodnim bibliotekama, mi još nismo dostigli nrosek koji se po preporukama UNESCO-a traži za zemlje u razvoju. U SR Srbiji nrosek je 0.7 knjiga, a treba da iznosi 2 knjige po stanovniku. Bilo je predviđeno da se taj standard dostigne u toku planskog perioda 1971—1975. godine, ali to nije i ostvareno. Realno bi bilo da do 1980. godine bude nešto više od jedne knjige po stanovniku.

U svakom slučaju, bibliotečka delatnost jedna je od najznačajnijih funkcija doma kulture, bez obzira na broj knjiga i broj korisnika. Ovo se posebno odnosi na dečji bibliotečki fond.

Međutim, sa čitaonicama stanje je nešto drugačije. U većim mestima koja imaju čitaonice za odrasle, te prostorije se ne koriste ili se koriste veoma retko. Niti su naše navike takve da čitamo u biblioteci kada možemo osuđenu knjigu odneti kući, niti biblioteke ove vrste raspolažu knjižnim fondom koji se ne sme iznositi van zgrade.

Za razliku od čitaonica ove vrste, dosta se koriste čitaonice štampe i dečje čitaonice. Samo, čitaonice štampe se uglavnom nalaze u klubu, odnosno to je klub ili može biti klub.

Amaterske aktivnosti zauzimaju posebno mesto u radu doma kulture. Postoji uzrečica da bi dom kulture, ukoliko ne postoji, trebalo izmisliti samo zbog amatera. To je, zaista, jedini centar za razne samoaktivnosti, posebno omladine, pri čemu je kulturno-umetnički amaterizam još uvek najpopularniji. Zainteresovanost za igru, slikanje, muziku, pisanje i slične aktivnosti postoji u svim sredinama. Uporedo s tim sve više raste interesovanje za razne tehničke aktivnosti, kao što su foto i kino-klubovi, modelari, radio amateri i drugi.

Prirodno je od čoveka očekivati da ne bude samo pasivan posmatrač, „konzument” raznih priredbi i programa koji se nude, već i da se sam kulturno i stvaralački ispoljava. Tu po-

trebu i želju može i treba stalno da razvija dom kulture.

U mestima gde je kulturnoumetnički amaterizam popularan i razvijen, različitim oblicima rada obuhvaćeno je 3 do 5% stanovništva, zavisno, pre svega, od starosne i stručne strukture.

Društveni i kulturni kontakti, zajedno sa amaterizmom, takođe dolaze u red osnovnih funkcija doma kulture. Aktivnost se odvija prvenstveno kroz društveni klub, ali i kroz pojedine amaterske sekcije.

Obrazovanje odraslih (permanentno), koje se organizuje kroz najraznovrsnije oblike: predavanja, seminare, kurseve i škole, treba da ostane aktivnost koja okuplja veliki broj posetilaca doma kulture i koja zahteva posebnu pažnju čitavog društva. Međutim, otvoreno je pitanje da li ova vrsta institucija treba da se bavi školovanjem koje ima za cilj sticanje viših kvalifikacija i koje se već odavno komercijalizovalo. Odnosno, da li domovi kulture treba da zamenjuju redovne škole?

Potreba za obrazovanjem će biti stalna i uvek aktuelna. Danas posebnu pažnju privlači marksističko obrazovanje, društveno-ekonomsko, zatim obrazovanje iz oblasti samozaštite, zdravstva i slično.

Za domove kulture je posebno značajno i obrazovanje iz raznih umetničkih disciplina: muzike, književnosti, likovnih umetnosti, igre...

U svakom slučaju, nema sredine u kojoj ne postoji potreba za obrazovnim aktivnostima i koja to nije, na neki drugi način definitivno i rešila.

Matična funkcija je još uvek možda nedovoljno precizirana obaveza.

Da ponovimo, dom kulture u opštinskom centru je u suštini organizator i nosilac svih programa za celu opštinu. Ukoliko nije tako, onda nema razloga da se razlikuje od seoskog doma kulture, pogotovo što u znatnom broju opština ima sela koja su po broju stanovnika veća od opštinskog centra. Izostavljanje ove funkcije je dokaz više da se u opštini još uvek luta u traženju dovoljno funkcionalnog, ali i dovoljno racionalnog koncepta programiranja i organizovanja kulturnih aktivnosti.

Opštinski dom kulture treba da bude i svojevrstan servis koji može da pruži raznovrsne usluge lokalnim institucijama kulture u tehničkim uređajima i ostaloj opremi potrebnoj za

javne priredbe i aktivnost amatera, a pre svega u obezbeđivanju dovoljno kvalifikovanog i obučenog kadra za stručni rad u raznim sekcijama, zatim predavače, programere, itd. Svakako da ova funkcija ne traži neke posebne prostorije, to je samo obaveza koju je u sadašnjim uslovima gotovo nemoguće izostaviti.

Priredivačke aktivnosti su sigurno najpopularniji oblik kulturnog delovanja ustanova ove vrste.

Ta vrsta aktivnosti obično se deli na: a) bioskopske predstave, b) razne scenske priredbe i c) izložbe.

a) *Bioskop* je u svakom mestu i danas najposećenija institucija i verovatno će, i pored svih inovacija u prikazivačkoj tehnici, tako biti i u doglednoj budućnosti.

Izvesna „kriza publike” kojoj se uzroci traže na raznim stranama, a pre svega u stalnoj ekspanziji televizije i lošem bioskopskom repertoaru, stalno opadanje broja gledalaca i nemogućnost rentabilnog poslovanja, sve više utiču da se u manjim mestima bioskop od samostalne ustanove pretvara u jednu od aktivnosti doma kulture ili sličnih polivalentnih kulturnih centara.

b) *Razne scenske priredbe* obuhvataju širok krug raznovrsnih manifestacija. To su pre svega zabavni programi, odnosno priredbe, zatim „mešoviti programi” koji se obično priređuju povodom raznih praznika i jubileja, koncerti ozbiljne i zabavne muzike, profesionalne pozorišne predstave, nastupi lokalnih amaterskih društava i sekcija, itd.

Zbog popularnosti pojedinih vrsta priredbi i povremeno velikog interesovanja publike česte su žalbe da je dvorana mala. Otuda prilikom projektovanja novih objekata stalni pritisak i insistiranje za što većom dvoranom. Za kriterij se uzima nekoliko egzemplarnih manifestacija. Zaboravlja se da je dvorana, uzimajući u obzir sve bioskopske i druge priredbe i manifestacije, prosečno neiskorišćena oko 150—200 dana godišnje. U isto vreme prosečna iskorišćenost sedišta na većini priredbi ne iznosi više od 50 odsto. Izgleda logičan zaključak da se velikim dvoranama i sa nekoliko spektakularnih manifestacija želi nadoknaditi nedostatak stalnog i kontinuiranog rada. Ne treba mnogo dokazivati da će se veći kulturni efekti postići sa dvoranom od 300—400 sedišta i dve predstave dnevno, nego sa dvoranom od 800 sedišta i svega četiri predstave u toku sedmice. Međutim, u praksi se još uvek insistira

na rešenjima koja ni za kulturu ni za naše ekonomske mogućnosti ne mogu biti prihvatljiva.

c) *Izložbe* su takođe jedna od relativno čestih manifestacija koje se organizuju u domu kulture.

I izložbe, kao i priredbe, tematski su vrlo raznovrsne. Ekspozate i postavku obično daju razne regionalne i republičke institucije kulture (muzeji, arhivi, galerije i biblioteke).

I izložbe kao i priredbe, bar prilikom otvaranja, okupljaju znatan broj posetilaca. Ipak ova vrsta aktivnosti još uvek je u razvoju i nije dostigla popularnost ostalih delatnosti doma kulture.

U većini slučajeva, za izložbe se koriste prostorije društvenog kluba ili foajei dvorane, a u nešto manjem broju domova postoje i prostorije za stalne izložbe, odnosno galerija.

Ovim se ne iscrpljuju sve mogućnosti rada u domu kulture. To su samo aktivnosti bez kojih je gotovo nemoguće napraviti celovit program za dom kulture ili sličnu ustanovu. U isto vreme, to su osnovne aktivnosti koje treba da zadovolje bar svakodnevne kulturne potrebe.

Slični sadržaji rada sreću se i u programima specifičnih ustanova kulture koje pripadaju pojedinih grupama stanovnika — omladini, deci ili studentima. Već nekoliko decenija u većim gradovima, a posebno u republičkim i pokrajinskim centrima, osnivaju se posebne ustanove i grade objekti namenjeni društvenim i kulturnim aktivnostima mladih. Pitanje je da li je i koliko to odraz specifičnih potreba jedne generacije ili demografske grupe, odnosno njenog razlikovanja od ostalih, a koliko opšta društvena i kulturna potreba sredine i grada. Možda je ta vrsta domova namenjenih mladima dopuna — a možda i zamena — postojećim ustanovama kulture, uključujući i domove kulture, zato što nemaju dovoljno čula ili se oglušuju o želje i potrebe mladih. Ovo je, takođe, jedno od pitanja na koje još nije odgovoreno. Jer domovi omladine, pionira ili studenata kada su van gradova, znači u prirodi, imaju sasvim drugačiju fizionomiju i pre svega su usmereni na fizičku rekreaciju i zabavu. Pored toga, u većini slučajeva oni imaju internatski karakter. I u ovom slučaju raznovrsnost sadržaja obuhvaćenih istim terminom otkriva koliko beznačajnost samog termina, odnosno naziva koji upotrebljavamo u pojedinih slučajevima (dom kulture, dom omladine, kulturni centar, društveni dom, i sl.), toliko i bogatstvo ne samo

formi delovanja nego i sadržaja koji se najčešće pripisuju delatnosti kulture.

Domovi kulture su danas jedina vrsta kulturnih institucija koja nema skoro nikakve oblike međusobne saradnje ni povezanosti u jedinstvenu zajednicu, savez ili matičnu službu. Svakako da i to dosta doprinosi lutanjima i koncepciji organizacije i rada, nedefinisanosti programa i uvek ponovnim diskusijama o tome šta je to dom kulture. Udruženi u jedinstvenu organizaciju, koja bi u ovom trenutku obuhvatala nekoliko stotina srodnih ustanova, domovi kulture mogli bi dosta doprineti usavršavanju metoda rada, stručnom osposobljavanju kadrova i podizanju na viši profesionalni nivo programa koji se u njima organizuju.

Međutim, neophodno je naglasiti da i pored svih slabosti i lutanja u traženju najpogodnije koncepcije i metodologije rada i unutrašnje organizacije, dakle ipak nedostataka karakterističnih za mnoge ustanove koje se još uvek nalaze u fazi nastanka, domovi kulture su se svojom opštom fizionomijom nametnuli kao jedno od najpogodnijih rešenja za kulturno aktiviranje lokalne sredine i postali neophodnost u svakodnevnim kulturnim akcijama. Time su, neosporno, stekli i trajno mesto u celokupnom kulturnom i društvenom životu.

